

УДК 378.001.26

В. М. КОЖЕВНИКОВ (д-р пед. наук, доц.)
Макіївський економіко-гуманітарний інститут

ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто теоретико-методичні основи оптимізації педагогічного процесу загальноосвітньої профільної школи і вищого навчального закладу у наступності цих навчальних закладів. Запропоновано актуальні специфічні аспекти компетентності керівників, учителів та викладачів вищої школи з оптимізації навчально-виховного процесу, старшокласників і студентів з оптимізації навчальної діяльності як складові системи рекомендацій з оптимізації педагогічного процесу вищої школи. Показано, що їх реалізація можлива у системно-функціональному забезпеченні оптимізації педагогічного процесу вищого навчального закладу.

Ключові слова: *оптимізація педагогічного процесу, загальноосвітня профільна школа, вищий навчальний заклад, принцип оптимізації, критерії оптимальності, критерії оптимізації, принцип наступності.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданням. Входження України в європейський та світовий освітній простір спонукало переглянути традиційні підходи до навчання учнів і студентів, виділити нові чинники у процесі створення конкурентоспроможної особистості, яка здатна до власного професійного самовизначення і подальшого розвитку особистості. Такими чинниками сьогодні вважаються поняття “компетентність” й “компетентнісний підхід”. Це надає можливості визначити єдині змістовні орієнтири щодо компетентної особистості керівника, вчителя, викладача вищого навчального закладу, старшокласника та студента, дозволяє розглянути механізми компетентності суб'єктів освітнього процесу у забезпеченні наступності загальноосвітньої профільної школи і вищого навчального закладу, що доведено у роботах автора [3].

З урахуванням контексту нашого дослідження пропонуємо розглянути актуальні специфічні аспекти компетентності керівників з оптимізації навчально-виховного процесу, учителів і викладачів з оптимізації навчально-пізнавального процесу, старшокласників і студентів з оптимізації навчальної діяльності.

Вважаємо також, що забезпечення наступності слід розглядати як складовий компонент системи рекомендацій з оптимізації педагогічного процесу вищої школи.

Таким чином, актуальною проблемою стає поширення теорії і методики оптимізації на педагогічний процес вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Створена Ю. К. Бабанським теорія оптимізації є концептуальною системою в рамках якої ним були сформульовані важливі теоретичні положення: навчання як цілісна система; критерії оптимізації й оптимальності; рекомендації, що забезпечують досягнення оптимальних результатів у навчанні, вихованні й розвитку учнів.

Важливою складовою частиною цієї теорії стало розроблення методики формування у учителів умінь і навичок оптимально проектувати й організовувати навчально-виховний процес та за критеріями оптимальності оцінювати його результати. Більш глибокий розвиток теорії оптимізації пов'язаний із виявленням способів оптимізації цілісного педагогічного процесу, механізмів оптимізації управління в умовах демократизації навчання і навчальної діяльності. Натомість, в роботах Ю.К. Бабанського стверджувалося про те, що всі елементи оптимізації викладання мають своє відображення в оптимізації навчальної діяльності учнів, тому рекомендації з організації цієї діяльності в його роботах спеціально не розглядалися. Підкреслимо, що тут недостатньо реалізованим був особистісний фактор, в основу якого покладено принцип спрямованості навчання на розвиток особистості учнів.

Наше дослідження у цьому руслі показало, що оптимально організоване викладання автоматично не забезпечує оптимально організовану навчальну діяльність учнів. Тут необхідні спеціальні зусилля вчителів у навчанні учнів умінням оптимізації своєї навчальної роботи, що було недослідженим резервом у теорії оптимізації процесу навчання в цілому. Під оптимізацією навчальної діяльності учнів ми розглядаємо вибір (із готових варіантів), або конструювання такої

системи мір, яка приміняється до навчальної діяльності учнів та дозволяє отримувати не просто гарні, або кращі ніж раніше, а найвищі можливі для конкретного учня навчально - виховні результати за нормативами (а на межі – мінімального необхідними) витратами часу і зусиль [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Аналіз науково - методичної літератури у руслі означеної у дослідженні проблеми показав, що системно - функціональне забезпечення оптимізації педагогічного процесу вищої школи в діяльності керівників, викладачів професорсько - викладацького складу, студентів до цього часу виконано не було. Системно - функціональне забезпечення оптимізації педагогічного процесу вищої школи потребує узгодження й координації зусиль керівників, викладачів професорсько - викладацького складу у провідних підходах, етапах організації і самоорганізації їхньої діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головним завданням нашої роботи вважаємо розгляд теоретико – методологічних, методичних основ оптимізації педагогічного процесу вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливим внеском в розвиток теорії наступності вважаємо розроблені у нашому дослідженні організаційно- дидактичні засади забезпечення наступності загальноосвітньої профільної і вищої школи (стисло): вимоги, як актуальні й перспективні орієнтири державної політики; основи як, положення сьогодення нормативно - правової та методичної бази, сучасної парадигми освіти у ринкових умовах; закономірності, як міра та характер прояву зв'язків і залежностей у забезпеченні наступності; принципи, що регламентують системно - функціональну організаційну діяльність суб'єктів освітнього процесу; правила; що відбивають зміст об'єктивних закономірностей, принципів і містять конкретні вказівки; компоненти і механізми динаміки забезпечення наступності в діяльності суб'єктів.

Підкреслимо, що на засадах діалектичного розвитку наступність є обов'язковою категорією, яка характеризує поступальний характер розвитку, є основою неперервності всього матеріального світу. З точки зору гносеології, наступність є закономірним явищем, механізми її виявлення відбуваються в педагогічному, психологічному, соціальному, організаційно - управлінському, філософському, культурному, фізичному, трудовому, дидактичному та інших аспектах. В онтології наступність трактується як спадкоємний зв'язок між різними етапами, шаблями або циклами розвитку, коли має місце збереження певних елементів цілого або окремих його характеристик при переході на новий етап, стадію, шабель, цикл розвитку.

Можна зробити такий висновок: наступність як широка категорія виявляється складним, багатокомпонентним і багатоаспектним утворенням, тобто може бути (умовою, чинником, засобом, способом дії у процесах раціоналізації, вдосконалення, реформування, модернізації, підвищення ефективності, нарешті оптимізації). Причому оптимізація є більш узагальненою категорією, передбачає побудову системи мір, що охоплюють педагогічний процес в цілому, тобто всі його елементи (завдання, зміст, форми, методи) і потребує оцінки результатів за конкретними критеріями. Критерій оптимальності є ознакою, на основі якої проводиться порівняльна оцінка можливих рішень (альтернатив) і вибір найкращого з них. Саме цей критерій допомагає суб'єкту обґрунтувати своє рішення у виборі найкращого в конкретній ситуації поєднання форм і методів навчання, структури заняття, системи занять. Критеріями оптимізації можуть бути: 1. Максимально можливі результати у формуванні знань, умінь, навичок, або тієї чи іншої риси особистості, у підвищенні рівня вихованості студента; 2. Мінімум необхідні витрати часу студентів і викладачів на досягнення намічених результатів; 3. Допустимі витрати зусиль студентів і викладачів на досягнення намічених результатів за відведений час. 4. Менші у порівнянні з типовими витрати засобів на досягнення намічених результатів за відведений час [1]. Оптимізація є процесом, тому можна поступово підходити до визначених критеріїв. Вона необхідна не сама по собі, а для впровадження в практику досягнень науки, передового досвіду, удосконалення праці керівників, викладачів, студентів у врахуванні сучасних вимог.

У наших роботах виявлено наявність змістовного (цілі, завдання, зміст навчального матеріалу) і процесуального (методи, прийоми, засоби, форми адміністративної, педагогічної, пізнавальної навчальної діяльності) аспектів наступності у їхній єдності, підпорядкованості, логіці й послідовності, що і відбиває розвиток. Тому наступність надає змогу своєчасно коригувати роботу й перспективно планувати оптимізацію діяльності суб'єктів [2].

Сьогоднішні реалії вищої школи засвідчують ще про зберігання суперечностей: між фронтальними формами навчання й індивідуальним темпом навчально - пізнавальної діяльності кожного студента; між необхідністю диференціації освіти та одноманітністю змісту й технологій

навчання; між пояснювально - ілюстративним способом викладання і діяльнісним, особистісним характером роботи студента; між шкільною педагогікою і дидактикою, які технологічно розвиваються і організацією викладання та навчальної діяльності студентів у вищих навчальних закладах шляхом традиційних підходів, які не відповідають сучасній освітній парадигмі.

Системно утворюючим фактором розвитку кредитно - модульного навчання, як відомо, виступає особистість старшокласника – студента – професійного спеціаліста – вченого. Тому необхідно враховувати аспекти наступного розвитку системи кредитно - модульного навчання: наступність цілей і завдань процесів навчання, виховання, освіти, розвитку і формування у вищій школі; наступність змісту освіти в ході навчання національній ідеї та європейському розумінню; наступність методів, засобів, технологічних прийомів в організації педагогічного процесу у вищій школі; наступність форм (колективна, групова, індивідуальна) організації навчання у вищій школі; наступність видів контролю у вищій школі; наступність змісту інформаційно - комп'юторного забезпечення педагогічного процесу у вищій школі.

Таким чином, можна виділити проблему наступності педагогіки і дидактики загальноосвітньої профільної і вищої школи у сучасних умовах, яка започаткована у наших роботах [3].

Важливим у даній роботі є розуміння взаємного зв'язку принципу оптимальності, принципу оптимізації, принципу наступності. Принцип оптимальності потребує у кожному конкретному випадку найкращого варіанту рішення або стану управлінської, педагогічної, навчальної діяльності. Принцип оптимізації орієнтує організацію будь - якого процесу на досягнення найкращого результату (у врахуванні створених умов). Оптимізація виступає своєрідним принципом дій суб'єкта, методикою рішення будь-якого управлінського, навчально - виховного завдання, коли досягаються максимально можливі для даних умов результати за визначеним часом, а якщо можливо і за менший час, меншими зусиллями. Це відноситься і до оптимізації цілісного педагогічного процесу.

Концепція оптимізації виникла у загальній теорії управління, тому відноситься до діяльності людини взагалі: визначення загальних цілей діяльності; конкретизація задач на основі реальних умов і можливостей ; виявлення у ході вивчення об'єкта і предмета своєї роботи головної ланки; вибір форм , методів, засобів, прийомів на основі врахування їх сильних та слабких сторін з метою вибору оптимального варіанту їх поєднання; самоаналіз і самоконтроль роботи; диференційований підхід до об'єктів впливу; економія часу і засобів, витрачених на досягнення поставлених цілей. Тому процедуру оптимізації можна використовувати і для оптимізації педагогічного процесу у вищій школі.

А яка ж роль наступності? Реалізація принципів забезпечення наступності, правил, закономірностей, спадкоємних зв'язків підвищує ефективність управлінської, педагогічної, навчальної діяльності та сприяє науково- обумовленому вибору оптимальних варіантів побудови елементів педагогічного процесу. Тому постає питання обґрунтування забезпечення наступності як способу дії (способу оптимізації) педагогічного процесу вищої школи, який не розглянуто в теорії і методиці оптимізації.

Можна визначити основні напрямки подальшого розвитку теорії оптимізації у вищій школі: комплексне планування завдань заняття; оптимальний вибір змісту модулів; оптимальний вибір методів навчання на відповідних модулях; вибір оптимальних форм навчання; диференційований підхід до студентів; нормалізація навчального навантаження студентів; оптимізація процесу навчальної, науково-дослідної та самостійної роботи студентів; планування і аналіз роботи викладача; оптимізація управління навчально - виховним процесом, навчально - пізнавальним процесом, самоуправління навчальною діяльністю та ін.

Актуальною вимогою в умовах нової педагогічної парадигми виступає гостра необхідність оптимізації управління керівниками вищого навчального закладу (як менеджерями, лідерами та реформаторами), які покликані вирішувати завдання реформування і модернізації національної освіти України, оптимізації управління викладачами професорсько - викладацького складу, оптимізації самоуправління студентами у глибокому розумінні суті і змісту допрофесійної і початкової професійної підготовки, механізмів самоуправління в навчальній діяльності, у саморозвитку власної особистості та її якостей, у науково – дослідній роботі, у саморозвитку практичної спрямованості особистості.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Наведені теоретико-методологічні основи оптимізації цілісного педагогічного процесу вищого навчального закладу утворюють вихідну базу для подальших досліджень забезпечення оптимізації в діяльності суб'єктів освітнього процесу. Взагалі потребується розроблення механізмів оптимізації педагогічної

системи кредитно-модульної організації процесу навчання у вищій школі.

Список використаної літератури

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация педагогического процесса: в вопросах и ответах. - [2-е изд.]; перераб. и доп. / Ю.К. Бабанский, М.М. Поташник. - К., Рад. школа, 1983. - С. - 13; 21.
2. Вашуленко А. Питання наступності в педагогічній теорії / А. Вашуленко // Педагогіка і психологія. - 2005. - №4. - С. 53 - 60.
3. Кожевников В.М. Організаційно - дидактичні засади забезпечення наступності профільної школи і вищого навчального закладу: автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / В.М. Кожевников. - Луганськ, 2012 - 40 с.
4. Кожевников В.М. Организационно - педагогические основы оптимизации учебной деятельности школьников: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Теория и история педагогики" / В.М. Кожевников. - Москва, 1992. - 18 с.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2013.

В. М. Кожевников. Теоретико-методологические основы оптимизации педагогического процесса высшего учебного заведения

В статье рассмотрены теоретико-методологические основы оптимизации педагогического процесса общеобразовательной профильной и высшей школы в преемственности этих учебных заведений. Предложены актуальные специфические аспекты компетентности руководителей, учителей и преподавателей высшей школы в оптимизации учебно-воспитательного процесса, старшеклассников и студентов в оптимизации учебной деятельности как составляющие системы рекомендаций по оптимизации педагогического процесса высшей школы. Их реализация возможна в системно-функциональном обеспечении оптимизации педагогического процесса вуза.

Ключевые слова: оптимизация педагогического процесса; общеобразовательная профильная школа; высшее учебное заведение; принцип оптимизации; критерии оптимальности, критерии оптимизации; принцип преемственности.

V. Kozhevnikov. Theoretical and Methodological Basis of Optimization of Pedagogical Process of Higher Education Institution

The article describes the theoretical and methodological basis to optimize the educational process in a secondary specialized school and in a higher education institution in their succession. Specific aspects of administrators', teachers' and lectures' competence in optimizing the educational and teaching process, the competence of school and university students in optimizing the training activities as the components of recommendations for optimizing the educational process in higher education institutions are proposed. The presence of substantial (goals, objectives, content of training material) and procedural (methods, techniques, tools, forms, administrative, educational, cognitive training activities) aspects of continuity in their unity, order, logic and consistency is revealed. Continuity allows optimizing a person's activity. The interconnection principle of optimality, the optimization principle, the principle of continuity, which opens up the possibility of using the optimization procedure for the educational process in higher education institutions are shown. The basic directions of further development of higher school optimization theory are shown. The urgent need to optimize higher education management and students' self-optimization in training is discussed.

Keywords: educational process optimization, secondary school, higher education institution, optimization principle, optimality criteria, optimization criteria, continuity principle.